

בספרי הגאונים, כמי שנכנס אצל המלך, נכנס ברשות ויוצא ברשות (עפ"י הלכות קצובות). ובמשנה ברורה (שם ס"ק לג) כתב שכל זמן שלא הבדיל עדיין קצת קדושת שבת עליו. ובחידושי הגרי"ז על הרמב"ם באר שהאיסור הוא משום שעדיין לא קיים מצות הבדלה, בדומה לאיסור מלאכה קודם התפילה. (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א כב וח"ב).

יש אומרים שכל שלא עשה מלאכה קודם הבדלה, עדיין קיימת קדושת שבת לגבי מהתורה, מפני שמצוה להוסיף מחול על הקודש, ובערב שבת אפשר להוסיף על ידי קבלת שבת, ובמוצאי שבת התוספת היא על ידי אי עשיית מלאכה והבדלה (פרי מגדים, בהקדמה לסימן רצו. וע"ע ערוך השלחן רצט, כא).

כתב המגן-אברהם (תצא, א): מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל, צריך עיון אם מותר לאכול חמץ, דלכאורה נראה שמותר לאכול דכיון שחשיכה לילה, הוי חול לכל מילי, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל בתפילה אבל איסור חמץ אין תלוי בהבדלה שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, הלכך כיון שחשכה מותר לאכול חמץ. והוסיף בשו"ע הרב (שם ג): 'ואף להוסיף מחול על הקודש אין צריך, כי אם לענין שביתת יום טוב ממלאכה וכו' אבל לענין שארי דברים התלויים בקדושת היום כגון מצות מקרא קודש (עיי' ס' תקסט) אין צריך להוסיף מחול על הקודש, וכל שכן לענין אכילת חמץ שאינו תלוי כלל בקדושת היום, שהרי אף בחולו של מועד אסור לאכול חמץ' (ועיי' כף החיים שם).

דף קנא

'מותר לאדם לומר להבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי'. ואין בזה איסור משום משא ומתן בשבת, כיון שלא נתוסף ממון לאחד מהם אלא שניהם עומדים בממונם, וכמו שכתב הרמב"ם (שבת כד, ח) שמותר לאדם לשמור פירותיו בשבת ואין בו משום איסור עשיית חפציו כי לא נאסר אלא לקנות חפצים וכד' אבל לא לשמור ממונו שבידו, הא למה זה דומה לנועל ביתו מפני הגנבים.

ואולם בתוס' בעירובין (מג ד"ה הלכה) למדו מכאן שאפילו לשמור בשכר מותר [שהרי 'שמור לי ואשמור לך' שומר שכר הוא]. אך תמוה מסוגיא מפורשת בב"מ (נח) ששמירה בשכר בשבת אסורה. וצריך לומר לדעתם ששונה כאן כיון שבעליו עמו אין אחריות שמירה עליו, וכיון שאין חובה לטרוח בשמירתו כגון לקדם ברועים ובמקלות וכו' אלא משגיה על הפירות בראיה בעלמא – לא אסרו לעשות זאת בשבת. אלא שמדברי הרמב"ם (שכירות א) נראה ששמירה בבעלים אינה פוטרת מחיוב שמירה אלא מתשלומין, ובדין היה לאסור השמירה בשבת אם לא מפני הטעם הראשון שאינו מרויח ומוסיף על ממונו (עפ"י אור שמח שבת כד, ח).

'רב אמר ממקום קרוב משמואל אמר...'. על שאר מחלוקות של רב ושמואל הדומות לזו, אם לפרש 'ממש' אם לאו – ע' במצוין בסוטה יא.

'אמאי, הכא נמי ימתין בכדי שיעשו? אמר עולא בעומד באסרטיא...'. לפרש"י השאלה היא, אף

אם מתירים במקום הספק, יש לאסור בכדי שיעשו כי שמא לצורך ישראל נעשה. ותרצו שמוכח הדבר שעשאו לצורכו ולא לצורך ישראל. ומשמע לפי זה שבספק יש לאסור עד בכדי שיעשו אף לשמואל (עמהרש"א ושפת אמת).

ויש לפרש מדוע אין אוסרים בספק לעולם אבל אוסרים בכדי שיעשו, מפני שאיסור עולמית הוא משום גנאי כי ניכר הדבר, וי"ל שבמקום הספק שוב אין ניכר הדבר ואין כאן גנאי. ואפילו תמצי לומר שיש כאן ספק איסור, הלא ספק דרבנן לקולא. משא"כ האיסור הזמני ד'בכדי שיעשו' אין להקל בו בספק דרבנן שהריהו דבר שיש לו מתירים לאחר זמן. ואילו הרמב"ן הר"ן והרי"ד כתבו לפרש שהשאלה היא למה לא יקבר בו עולמית, ימתין בכדי שיעשו ויקבור בו. ועל כך מתרץ הואיל ועומד באסרטיא, גנאי גדול הוא למת שיקבר בקבר שחללו בשבילו את השבת. לפירוש זה אין כל מקור לומר שלשמואל המתיר במקום הספק צריך להמתין בכדי שיעשו אלא מותר מיד במוצאי שבת. וכן משמעות הפוסקים (ע' שו"ע שכה, ו - לדעת ה"א' שנקטו כשמואל. וע' גם במשנ"ב סקמ"ח. וי"ל הטעם הוא שלא אסרו מעיקרא מעשה נכרי עבור ישראל במקום הספק, הלכך מותר אף שהוא דבר שיש לו מתירין).

ז'בלבד שלא יזיו בו אבר'. שמענו מכאן שטלטול במקצת שמו טלטול, שלא תאמר עד שיגביה או יגרור כולו, אלא כיון שמזיו ראשו של דבר שאינו ניטל - אסור. [ומה ששנו להלן (קגד): במשא של תבואה שעל הבהמה, מכניס ראשו תחת המשא ומסלקו לצד אחד - משום צער בעלי חיים התירו לעשות כן. ויותר נראה שאפילו שלא במקום צער התירו משום שטלטול שבגופו לא גזרו בו חכמים] (עפ"י רמב"ן כאן ולהלן קגד. ועריטב"א ותורי"ד).

א. ע' במובא לעיל קכח: שיש אומרים שטלטול מקצת המוקצה דומה לטלטול מן הצד שמותר לצורך דבר אחר. וע"ש שצדדנו לומר שבבע"ח טלטול אבר מותר.

ב. מדברי הרמב"ן דלעיל מוכח שהתירו טלטול לגופו אפילו במעשה הניכר שטלטול לצורך הדבר עצמו. כן הוכיח הגרשז"א (בהערה שבסוף ספר שמירת שבת כהלכתה) דלא כדעת החזו"א (ע' במובא לעיל קכו. קמא.). אכן כאן נקט הרמב"ן שטלטול גמור הוא ולא התירו אלא לצעב"ח [רק בדף קגד כתב שנראה יותר שאין זה טלטול האסור]. וכן נקט הר"ן בחדושיו כאן ולהלן קגד. והרשב"א כתב את שני התירוצים - הרי שנחלקו הראשונים בנידון זה; האם טלטול בגופו מותר כשניכר שהוא מעשה טלטול (וע"ע בבאור הלכה שה, יח ד"ה ומטעם - בדעת הרמב"ם והשו"ע). [לפי"ז מבואר שלהחזו"א שטלטול בגופו אסור, בהכרח טעם התר טלטול התבואה הוא משום צער בעלי חיים, ונמצא שהולך לשיטתו (נב, טז) שמתיר טלטול מוקצה משום צעב"ח. ומשמע שיש לעשות בשינוי, כמו כאן שהצריכו ראשו ולא בידיו].

(ע"ב) 'קרקע בקרקע מחלפא'. ודוקא לענין סיכה והדחה גזרו, אבל על כיבוד (= טאטוא) לא גזרו ברצפת אבנים (לדעת הרמב"ם ועוד פוסקים). ויש מתירים אפילו בקרקע שאינה מרוצפת. ויש אוסרים בכל אופן כשאין כלל הבתים מרוצפים. ע' או"ח שלו, ב] - שסיכה והדחה אין בהם צורך כל כך כמו בכיבוד (עפ"י מגיד משנה כא, ג; מגן אברהם שלו סק"ו).

ולפי זה נראה שבשעת הדחק, כגון בבתי חולים שיש להקפיד במיוחד על הנקיון - אפשר להקל לשטוף רצפות בתנאי שישתמש לצורך זה רק במגב, שלא יבוא לידי סחיטה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה כג, ו; שו"ת אור לציון ח"ב מג, ת. וכתב שם שהמיקל לשטוף בכל אופן, יש לו על מי לסמוך. ועוד כתב שנראה שאם מקום אחד בבית התלכך, כגון שהקיא שם וכדו' - מותר לשפוך מים על אותו מקום ולפנותם במגב, שאין על זה שם הדחה כלל).

'אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה'. כתב המאירי (יומא פה.): 'וכן פיקוח

נפש דוחה את השבת. דרך הערה אמרו ושמרו בני ישראל את השבת – חלל עליו שבת זו כדי שישמור שבתות הרבה וכו', וכלל הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם – ולא שימות בהם'. נראה מדבריו שדרשה זו אסמכתא היא.

ואולם בספר אור החיים (שמות לא, טז) כתב 'או ירצה על זה הדרך, אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת, בדוקא לעשות, פירוש באדם שישנו בגדר עמוד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת ולשומרו, הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחלל עליו שבת' (וע' גם בספר ראש יוסף לעיל ל. ד"ה שא"ל). [ואולם גם אם ננקוט שדרשת 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' היא בדוקא, לאו דוקא לצורך שמירת שבת, אלא אף לצורך קיום שאר מצוות. כן כתב הבאור-הלכה (שם), והביא ראיה מדברי המאירי. וכן כתב בספר כפות תמרים].

ובמנחת חינוך (סוף מוסף השבת, ג) תמה, הלא מפורש ביומא שמפקחין את הגל אף לחיי שעה (וע"ש מה שכתב. וע"ע רש"ש יומא פד: מה שכתב בדעת רש"י שם. ומהרש"א לעיל ל:). כתב כעין דברי המאירי, שדרשת 'כדי שישמור... נדחתה ביומא. וכע"ז באגרות משה (או"ח ח"ג סט) שאין טעם זה נוגע לדינא אלא כשאר טעמים שנאמרו במצוות התורה. וכ"כ ב'חדושים ובאורים' שאינו בדוקא, ואף על תינוק מחללים משום חיי שעה, הגם שלא יגיע לכלל מצוות).

ולמעשה העלה בבאור הלכה (שכט ד"ה אלא לפי שעה) שאף באופן שעל ידי הצלת נפשו של אדם לא ישמור שבת, כגון חרש ושוטה וגוסס וכדו' – מצילין ומחללים שבת. [ודלא כשו"ת הלכות קטנות שנסתפק בזה]. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סג).

ויש שהוכיח שאף על פי שדין הצלת נפשות נאמר גם באופן שלא ישמור שבתות הרבה [הרי שטעם זה לכאורה אינו בדוקא], מכל מקום אם יש צורך לחלל שבת כדי להציל אדם ממצב שלא ישמור שבתות הרבה כדי שיוכל לשמור – מותר לחלל שבת, כגון למנוע אדם ממצב שיעשה שוטה שאינו בר מצוות. ובדומה למה נפסק בשלחן ערוך (ס"ט שו), מי שהוציאו את בתו מכלל ישראל, מצוה לצאת לדרך ולחלל שבת כדי שתשמור שבתות הרבה. וכיוצא בזה פסק בה"ג (הובא בר"ן פ"ח דיומא) שענף הפחות מארבעים יום, הגם שעדיין אינו בכלל 'נפש', מחללים עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה. ואפילו החולקים ואוסרים, דוקא בעובר משום שעדיין לא נכנס לכלל חיוב מצוות מעולם. ומלבד זאת יש טעם נוסף לחלל באדם שנשתטה – משום חשש פיקוח נפש מעצם מצבו זה (עפ"י שבת הלוי ח"ג לו וח"ד לד).

'דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות' – אפילו ממצוות שהן שייכות כשהוא בקבר, כגון כלאים בתכריכים – הוא חפשי מהן [כי גם לדעת האוסר לקבור בכלאים, זהו משום שלעתיד לבוא מצוות אינן בטלות. וכן ציצית שמטילים למת – משום 'לועג לרש' הוא] (מהרש"א. [ובספר 'חדושים ובאורים' נתקשה בזה, הלא פשוט שהנשמה לחוד אין בה קיום מצוות, וגם מה ענין זה לחילול שבת על גופו של המת]. וע"ע בהקדמת שו"ת אור לציון ח"א).

'תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים'. כמו בגשמיות כן ברוחניות; כי האיש שיש לו חיות דקדושה וכל מעשהו בהתלהבות ובהתרגשות הנפש, אינו צריך שמירה שלא יידבקו בו כחות חיצוניים, אבל מי שהוא עובד בקור רוח ו'מרה שחורה' גוברת עליו, צריך שמירה יתירה כי הוא עלול שיאחזו בו כחות חיצוניים. ומובן שסילוק השמירה ברוחניות מסלקת השמירה גם בגשמיות (שם משמואל קרה, תרע"ו. וע"ע נועם מגדים שמיני).

'נקיטינן אריה אבי תרי לא נפיל. הא קא חזינן דנפיל? ההוא כדרמי בר אבא, דאמר רמי בר אבא: אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה'. מובא בספר הוזהר הקדוש (בראשית) שכל מי שחס על המסכנים ברצון לבו, דיוקנו אינו משתנה לעולם מדמות 'אדם', ושולט הוא על כל בריה. וכן למדים מנבוכדנצר שאעפ"י שחלם אותו חלום, כל זמן שהיה חונן לעניים לא נענש, וכיון שהרשיע מיד נשתנה דיוקנו.

וזהו סוד נעשה אדם בצלמנו כדמותנו – בשיתוף 'זכר' ו'נקבה', עשירים ועניים בחיבור אחד. עד כאן מהוזהר.

בזה יש לפרש דברי הגמרא 'אריה אבי תרי לא נפל' – כאשר האדם בלול משנים, זכר ונקבה, אזי דמות 'אדם' עליו ושולט הוא על כל בריה, אבל אם אינו כלול בשני אלו, הרי אפילו הם מאה – נדמים כבהמה והחיה שולטת בהם (עפ"י הקדמת שב שמעתא אות ג).

ומצינו (לעיל קג.) בנבוכדנצר שהיה רוכב אל ארי זכר וקשר תנין בראשו – והיינו משום שהיה חס על המסכנים ועל כן היה לו כח רדייה בכל חית הארץ כאמור.

ונרמז בשני היודי"ן האמורים ביצירת האדם – שיצירתו כפולה בצלם ובדמות, בלול מעשיר ועני כנ"ל. וכאשר אינו מתחבר לעני נדמה הוא כבהמה שנאמר בה 'יצר' ביו"ד אחת.

ע"ע בדרשות בית ישי כד.

'אמר רבי חנינא: אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית'. במאירי משמע שהאיסור לישון הוא מפני שמכניס עצמו לפחד ועל ידי זה פוחת בטחונו בה' ובא לידי נסיון. 'ומכל מקום אם אירע לו כן, יחזק עצמו בבטחון בשם ויתעסק בתוך לבו בדברי תורה על דרך מה שאמרו במסכת ברכות כל הקורא את שמע על מטתו, כאילו אוהו חרב של פיפיות בידו שנאמר רוממות א–ל בגרונם וחרב פיפיות בידם [משמע מדבריו שהאמור בגמרא בברכות על ק"ש – לאו דוקא, אלא אף בכל דברי תורה]. עוד על שיטת המאירי ושאר מפרשים בענין המזיקין – ע' במובא ביוסף דעת ברכות ד:

הרי"ף גרס 'בלילה' [ומובן לפי זה הקשר הדברים; כשם שהמת צריך שמירה, כך גם שנת הלילה שהיא מעין מיתה, צריכה שמירה מן המזיקים. שפת אמת. וגם בלאו הכי מובן שהביאו כאן, לחלק בין יחידי לשני אנשים. עפ"י חו"ב]. גם במשנ"ב (רלט סק"ט) פירש הישן יחידי – 'בלילה' (ובמג"א שממנו מקור הדברים, לא הזכיר 'לילה' – וכפי גרסתנו בגמרא. וערש"ש. והמשנ"ב נקט שאין מחלוקת לדינא בין הגרסאות. וכן משמע לכאורה מאותותו לילית'). ויש מתירים (עפ"י הירושלמי שבת ב,ו) אפילו בלילה אם משאיר מעט אור.

[ולדברי המאירי מובן הטעם שביום או בחדר מואר אין חשש – מפני שסיבת האיסור משום פחד. וגם אם נפרש שהיא סכנת מזיקים שאינה תלויה בפחד, אין המזיקים פועלים באור – ע' ברכות מג].

ויש אומרים עפ"י הוזהר"ק שצריך ליוהר אפילו בשינה ביום בבית יחידי (ע' בספר שמירת הגוף והנפש קיד). יש אומרים שהאיסור לישון בבית יחידי אינו דוקא בבית אלא אף בשדה (ע"ש).

יש אומרים שהאיסור אמור רק בבית בודד שאין סביבותיו בתים, ולא בתוך העיר [שאם כן, לא שבקת חיי לכל בריה. וגם אין זה 'דרכי נועם'] (כן נקט הגר"י קמינצקי (ע' 'במחיצת רבינו' עמ' ריו) ועוד, כמדומה בשם הגר"ח מוואלאוין. וכבר מובא בוזה"ק (בראשית יט תוריע מה) שאין אסור אלא בבית המיוחד משאר בתים. וע' דובב מישרים (ח"א עט) שצדד ליישב הדעות השונות שביום או כשנר דולק אין איסור אלא בבית מיוחד, אבל בחושך אסור בכל בית). ולאידך גיסא יש אוסרים אפילו בחדר נעול בתוך בית, גם אם יש אנשים בשאר החדרים. והעולם נוהגים להקל בזה (מובא בשער הציון רלט, יז).

בספר מעשה רב (רכא) נשאל הגר"א אם מותר לישן בסוכה יחיד, והשיב: שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכן הורה הגאון מטשעבין (דובב מישרים ח"א עט. וע' גמוקי הגרי"ב על הרמב"ם הל' רוצח יב,ד). וכן כתב בשער הציון: ונ"ל דאף להמחמירים, אם בבית יש שם אשה ועל ידי זה שיהיה פתוח (לבית שהאשה שם) יהיה איסור יחוד – לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע'.

יש מי שפירש שלכך השמיט השלחן-ערוך דין הישן יחידי בלילה – כיון שטעם האיסור הוא משום מזיקים, והרי שנינו בברייתא לעיל שתינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן העכברים משום שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה... וברייתא זו חולקת על דברי רב פפא שאריה אבי תרי לא נפיל, שלדעתו מוראכם (בלשון רבים) אמור דוקא בשנים, אבל לדעת הברייתא מתפרש אפילו על יחיד. ורש"י (בפירוש התורה) פירש שבפסוק זה נכללו אף המזיקים, אם כן מזיקים מתיראים אף מאדם אחד, ולכן השמיט השו"ע איסור זה מהלכה (גמוקי הגרי"ב הל' רוצח ושמירת הנפש יב,ד).

'אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה, ופליגא דשמואל...'. רש"י פירש לענין צדקה, מאחר ולא יהיו עניים לא יזכה או יתחייב על ידם. וכן הסכים הריטב"א – שהרי לימות המשיח לדברי הכל אין מצוות בטלות [שלא אמרו (ע' נדה סא) 'מצוות בטלות' אלא בזמן תחיית המתים] (וע"ע בחדושי הגר"ר בנגים ח"ב ז,ד בהערה).

והרמב"ן בפירוש התורה (נצבים ל,ו) מפרש שבימות המשיח ייבטל יצר האדם ולא יתאוה לבו למה שאינו ראוי אלא בטבעו יבחר בטוב וכמו אדם הראשון קודם החטא, על כן אין באותם הימים לא זכות ולא חובה, כי הזכות והחובה תלויים בחפץ ובאותם ימים לא יהא לו חפץ אלא יעשה בטבעו המעשה הראוי כנ"ל. (וכן נקטו שאר מפרשים – ע' בחדושי אגדות מהר"ל; שם משמואל חקת; קדושת השבת א (עמ' 4) ד (עמ' 22) ה (עמ' 27); מחשבות חרוץ ח (עמ' 46); ישראל קדושים סוף ה (עמ' 42); דעת חכמה ומוסר ח"א צו וח"ב מד; הגהות ריעב"ץ; חפץ חיים עה"ת בהר – 'מעשי למלך' עמ' קעו; דרשות בית ישי ז ד"ה והענין. וגם המאמר הקודם, עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועורך בידך, מתפרש על כח היצר וכפייטו. ר' בספר שבט מוסר סו"פ ו).

וזה לשון ר"צ הכהן (צדקת הצדיק רמח): 'עיקר האדם הוא החשק שבלב, שבו הוא יתרונו על המלאכים – והוא הנקרא יצר; יצר טוב ויצר רע... כי גדלות אחד על חברו היא רק כפי גודל החשק שלו לטוב דהיינו כח היצר, כי יצר טוב ויצר רע – אחד, זה לעומת זה'.

וע' קובץ אגרות חזון איש (ח"א רט): 'ואין לנו שום מושג איך יתכן יצר של השתחוויה לפסל, ואין זה עלייה מצדנו (כלפי הדורות הראשונים) אלא ירידה, כי הלא תכלית האדם הוא היצר, ונטול יצר הוא נטול נשמה'.

ע"ע במובא לעיל סג.

'האי צורבא מרבנן לא מיעני'. כי העניות לישראל נועדה להתיש עזותם [ככתוב 'ועשיר יענה עזות']. וזה מתיש העזות על ידי התורה. [ויש לפרש מאמרם ז"ל 'אם פגע בך מגוול זה' – היינו הנסיון הבא על ידי העניות – 'מושכחו לבית המדרש' שע"כ לא יעני (עפ"י קומץ המנחה טו).

'גלגל הוא שחוזר בעולם'. מובא בספרים שלא רק לענין העניות נאמר, אלא גם החסד והצדקה – 'גלגל החוזר' הם; שעל ידי החסד שעושה אדם עם העני, מעורר את מדת החסד העליונה ושוב משפיע חסדים לעולם התחתון (ע' אורח לחיים (מז'לוצב) תרומה).